

Arhivsko gradivo o Franji Tavčar, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki



Poročna fotografija Franje in Ivana Tavčarja
(maj 1887). (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Občina Gorenja vas - Poljane in Zavod Poljanska dolina sta 14. septembra 2018 na Visokem pripravila kulturni večer, posvečen Franji Tavčar, veliki narodni dami, častni občanki mesta Ljubljana, dobrotnici in eni najvplivnejših žensk s konca 19. in začetka 20. stoletja. S Poljansko dolino je bila tesno povezana od maja 1887 dalje, ko se je pri rosnih 19 letih poročila z dr. Ivanom Tavčarjem, poljanskih rojakom, pisateljem, odvetnikom in politikom. Od leta 1893, ko sta kupila dvorec na Visokem, je redno zahajala sem in se trajno zapisala v zgodovinski spomin tukajšnjih prebivalcev. O njenem življenju in delu je v *Loških razgledih* 58/2011 v članku *Od Špickramarjeve Francke do častne dvorne dame in visoške gospe : Franja Tavčar (1868–1938)* obširno pisala etnologinja Mojca Ferle in pri tem objavila nekaj fotografij iz bogate arhivske zapuščine zakoncev Tavčar, ki jo hrani škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Predstavitvi te dokumentacije je bil namenjen tudi del kulturnega večera na Visokem.

Arhivsko gradivo Ivana in Franje Tavčar je shranjeno v različnih kulturnih inštitucijah. **Narodna in univerzitetna knjižnica** v Ljubljani v Rokopisni zbirki hrani nekaj osebnih dokumentov, pisem, fotografij in izvirnih rokopisov,¹ preostalo gradivo hranita Zgodovinski arhiv Ljubljana in **Arhiv Republike Slovenije**. Slednji hrani dve arhivski škatli dokumentov, ki mu jih je leta 1983 izročila SAZU, in vsebujeta dokumentacijo o Tavčarjevem poklicnem (odvetniškem) delovanju, družinah Lukman in Jelovšek ter nekaj osebnih dokumentov. Fond nosi oznako SI_AS_1192.² Glavnino ohranjenega (neliterarnega) arhivskega gradiva pa hrani **Zgodovinski arhiv Ljubljana** v enotah v Škofji Loki in Ljubljani. Ljubljanska enota v fondu SI_ZAL_LJU/0331³ hrani škatlo arhivskega gradiva, ki ga ji je leta 1982 izročil Mestni muzej Ljubljana. Leto prej so ga našli na podstrešju med hišo na Bregu, kjer so nekoč stanovali Tavčarjevi, in Blasnikovo tiskarno. Zanimivejši del tega gradiva so nedvomno razna pisma (1861–1923), poleg njih pa še dokumenti nekaterih tedanjih ljubljanskih društev (1899–1922), razne pravdne, finančne in zavarovalniške zadeve, star molitvenik (~ 1860), fragmenti literarnih publikacij (1891–1900) in katalog za avto fiat (1922).

Precej več gradiva hrani **Enota v Škofji Loki**; fond nosi oznako SI_ZAL_ŠKL/0278 in obsega 1 tekoči meter arhivskega gradiva (7 arhivskih škatel, 1 knjiga, 37 ovojev). Najstarejši dokumenti segajo še v čas okoli leta 1800, saj so se v Tavčarjevi zapuščini ohranili tudi nekateri starejši dokumenti dvorca Visoko; najmlajši so iz leta 1951 in so vezani na *Visoško kroniko* in praznovanje Tavčarjeve 100-letnice rojstva.

Po kakšni poti je gradivo prišlo v arhiv, nam razkrivajo uradne evidence iz 40. in 50. let preteklega stoletja. Glavnino gradiva so do februarja 1946 hranili Tavčarjevi sinovi in ga – skupaj z gradivom visoških Kalanov – izročili Loškemu muzeju, ki je do leta 1967 poleg muzejske izvajal tudi arhivsko službo. Naslednja dva prevzema sta bila opravljena leta 1957. Takrat je bilo prevzeto gradivo Odbora za pripravo praznovanj ob 100-letnici rojstva Ivana Tavčarja (izročil ga je pripravljalni odbor) in gradiva o uprizoritvi *Visoške kronike* v letu 1951 (izročilo Kulturno društvo Tone Šifrer iz Škofje Loke). Leta 1967 je Loški muzej Škofja Loka večino prevzetega gradiva izročil Zgodovinskemu (takrat Mestnemu) arhivu Ljubljana, nekaj pa obdržal za svojo stalno zbirko o Tavčarju in se še vedno nahaja pri njih. Leta 1972 je arhiv prevzel še 30 kosov preslikav raznih fotografij, razglednic in odlomkov Tavčarjevih del, ki jih je izročil dr. Branko Berčič. Preslikave so nastale kot slikovno gradivo za njegovo knjigo *Mladost Ivana Tavčarja*, ki je izšla leta 1971.

Arhivski fond zakoncev Tavčar je bil prvič strokovno urejen in popisane že pred letom 1960, delo je takrat opravila arhivarka Doroteja Gorišek. Ker se ta evidenca ni skladala z dejanskim stanjem v arhiv prevzetega gradiva, smo celoten

1 NUK, Rokopisna zbirka, Ivan Tavčar, Ms 910, Ms 1002, Ms 1041 in Ms 1068.

2 SI_AS_1192, Ivan Tavčar, Ljubljana, 1839–1942, 2 š, 0,2 tm.

3 SI_ZAL_LJU/0331, Ivan in Franja Tavčar, Ljubljana, ~ 1860–1923, 1 š, 0,1 tm.



Častna diploma, ki jo je ljubljanska Zveza gospodinj leta 1935 izročila Franji Tavčar in jo imenovala za svojo častno članico. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

fond leta 2007 preuredili in na novo popisali. Popis je vsebinsko razdeljen na dva dela: v prvem je popisano gradivo, ki se navezuje na dr. Ivana Tavčarja, v drugem na njegovo ženo Franjo. Arhivsko gradivo je v slovenskem, nemškem in srbohrvaškem jeziku, zapisi so v latinici, gotici in cirilici. Vsi podatki o fondu in njegovi vsebini so v papirni obliki dostopni v naši enoti, v digitalni pa na portalu SIRAnet <http://www.siranet.si/detail.aspx?id=335526>. Pot do te evidence vodi tudi prek spletne strani Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ker gradivo vsebuje veliko zanimivih fotografij in zelo lepih častnih diplom, zaradi česar je precej v uporabi in posledično bolj izpostavljeno poškodbam in obrabi, smo del fonda že pred leti digitalizirali.

Arhivskega gradiva Franje Tavčar je v fondu količinsko precej manj, kot je gradiva njenega moža, ni pa zato nič manj zanimivo. Prevladujejo fotografije in častne diplome, nekaj je tudi pisemske korespondence, čestitk ob praznovanju 50. in 60. letnice ter nekaj dokumentov o njenem sodelovanju pri pripravi razstave čipk v Plznu (1903). Gospodarsko plat Franje Tavčar do neke mere razkrivata evidenčni knjižici izdatkov, ki jih je skrbno beležila, ohranjeni sta za čas med letoma 1919 in 1938.

Častne diplome: po stari evidenci je bilo častnih diplom Franje Tavčar 11, naša enota jih hrani 9. Predvidevam, da sta dve, ki sta ju slikovno opremila Maksim Gaspari in Avgusta Šantel, ostali v Loškem muzeju Škofja Loka. Najstarejša med njimi je red sv. Save, ki ga je Franja Tavčar leta 1911 podelil srbski kralj Peter

I. in bi ga morala ob začetku 1. svetovne vojne na zahtevo avstro-ogrskih oblasti vrniti, kar pa je odločno zavrnila. Najmlajša častna diploma je iz leta 1938, v katerem je Franja praznovala 70-letnico nadvse plodovitega življenja, a se še istega leta poslovila. Ostale diplome je, predvsem ob raznih okroglih življenjskih obletnicah, prejela od raznih društev in zvez, npr. Zveze kulturnih društev iz Ljubljane, tamkajšnjega Sokola, ljubljanskih narodnih društev, Kola srbskih sester, Zveze gospodinj in drugih. Njej verjetno najdražja pa je bila diploma, ki ji jo je leta 1933 izročil jugoslovanski kralj Aleksander, krasi jo posušena, čudovito ohranjena vrtnica.

Poleg častnih diplom so zelo zanimiv vir **čestitke ob Franjini 60-letnici**, ki jo je praznovala februarja 1928. Ob tej priložnosti so se voditeljici slovenskega ženstva poklonila številna kulturna, izobraževalna, humanitarna in stanovska društva, združenja in posamezniki iz vse Slovenije ter tudi od drugod. 57 čestitk je vezanih v posebno knjigo, ki pa žal ni ohranjena v celoti, saj se vidi, da so bile posamezne čestitke kasneje iz nje iztrgane. Franja Tavčar je resnično veljala za narodno mater, ki je znala prisluhniti ljudem v stiski in jim pomagati. Pa ne le študentom, Cankarju, Murnu in Ketteju, ampak tudi drugim preprostim in obubožanim meščanom, ki so potrkali na njena vrata in jo prosili za pomoč.

Korespondenca Franje Tavčar datira v obdobje 1915–1938 in obsega deset kosov različne dokumentacije: telegram, pisma, vabila, prošnje za pomoč oziroma posredovanje. Med naštetimi je posebej pomemben telegram jugoslovanske kraljice Marije, ki ga je Franji Tavčar poslala leta 1928, ob praznovanju njene 60-letnice, in v njem posebej poudarila njeno dolgoletno in uspešno delo za narod na humanitarnem in prosvetnem področju. Sledi zelo prisrčno pismo sedmošolca Martina Miklavčiča iz Osnovne šole Blanca (pri Sevnici), v katerem se ji zahvaljuje za pozornost, ki jo je izkazala njihovim materam – preprostim kmečkim gospodinjam – ob obisku vasi. Prav tako čustveno močno je pismo oslepelega vojnega invalida Franca Sostra, ki se ji je po veliki noči 1918 oglasil iz sanatorija v Gradcu in se ji v imenu vseh oslepelih vojakov zahvalil za poslane pirhe in klobase ter njeno delovanje pri damskem odboru v Ljubljani.



Vrtnica je bila poseben poklon dvorni dami Franji Tavčar, ki jo je beograjski dvor zelo cenil in spoštoval. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)



Franja Tavčar z vnukoma Iro in Jorgom Tavčarjem.
Fotografija je nastala na Visokem okoli leta 1937.
(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Takole pravi: *»Ljubi Bog nam je pripustil odvzeti luč naših oči, dal pa nam je veliko skrbnih ljudi, ki neumorno delujejo za nas ter nam s tem pomagajo, kar je mogoče.«*⁴ Na velik vpliv Franje Tavčarjeve mdr. nakazuje tudi pismo prijateljice Mimi, ki jo prosi, *»... naj zastavi ves svoj vpliv, da bi se pri imenovanju novega bana [Dravske banovine] spomnili v Beogradu na dr. Ravnikarja, ki je bil vedno ... čistih rok, nesebičen, pošten, fin in inteligenčen, a ga vsi odrivajo in intrigirajo proti njemu, ker se njegove poštenosti boje.«*⁵

Med arhivskim gradivom Franje Tavčar je tudi nekaj **računske dokumentacije**, ki je na prvi pogled sicer manj zanimiva, ponuja pa bogat nabor zelo uporabnih podatkov, če jo natančneje analiziramo. Gre predvsem za račune za razna obrtniška dela, opravljena na Visokem, kot npr. za gradnjo svinjakov in greznice, popravilo vozov, sadne preše, poljskega orodja, zidanje stebrov, montažo okenske mreže ipd. Franja je natančno vodila tudi evidenco prihodkov in izdatkov.

Iz nje izvemo, koliko jo je stala vožnja iz Ljubljane na Visoko, koliko so znašali mesečni izdatki za »specarijo«, kolikšno šolsko doklado je plačevala poljanski občini, koliko je iztržila od prodaje živine in oddajanja nepremičnin, koliko je plačevala dninaricam ter hišnim poslom itd.

Nedvomno najbolj zanimivo pa je **fotografsko gradivo**, ki obsega Franjine fotografije, od ranega otroštva do zrelih let. Najstarejša je iz leta 1870, ko je bila stara komaj dve leti, na nekoliko mlajših pa jo že vidimo v dekliških letih in nato kot simpatično gospodično v družbi prijateljice in dveh deklic. Iz 90. let 19. stoletja, ko je že aktivno sodelovala v ljubljanskem društvenem – predvsem kulturnem – življenju, so se ohranile fotografije Franje v uniformi in s praporom ter v gledaliških vlogah ruske bojarke, nočne čuvajke, lisičke idr. Po poroki in nakupu

4 SI_ZAL_ŠKL/0278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

5 SI_ZAL_ŠKL/0278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.



Franja Tavčar s kraljico Marijo ob njenem obisku v Ljubljani.

(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

dvorca na Visokem se ji na fotografijah pridružijo mož Ivan, otroci Ante, Igor, Fran, Pipa in Ivan ml., številni prijatelji ter v starosti vnuka Iro in Jorg. Na motivih prepoznamo dvorec Visoko, okoliške kraje in reko Soro. Tu je okoli leta 1895 nastala čudovita fotografija, ki jo kaže med vožnjo s čolnom Blegoš in jo je najverjetneje posnel dr. Rado Frlan, družinski prijatelj in poljanski rojak, stomatolog. Z Visokega so tudi fotografije Franje in prijateljev med preživljanjem prostega časa v bližnjem gozdu, na pikniku, praznovanju njene 50-, 60- in 70-letnice idr. Za etnologe so zanimivi posnetki poljskih opravil, noše in stavbne arhitekture.

Med fotografskim gradivom je tudi precej fotografij iz ljubljanskega društvenega življenja, kjer je bila aktivno udeležena, saj je bila soustanoviteljica in dolgoletna predsednica Splošnega ženskega društva, nekaj časa tudi Kola jugoslovanskih sester, pri drugih društvih pa (častna) članica. Za zgodovino imajo še dodatno velik pomen fotografije Franje Tavčar v vlogi dvorne dame jugoslovanske kraljice Marije Karadorđević. Vsakič, ko je kraljevski par uradno obiskal Slovenijo, ju je pričakala, pozdravila in z njima preživela nekaj časa. Fotografije jo prikazujejo ob Aleksandrovem obisku leta 1920, kraljičinem obisku ljubljanskega velesejma leta 1932, po vsej verjetnosti pa jo je sprejela tudi leta 1936, ko je kraljica Marija med obiskom v Sloveniji obiskala tudi Škofjo Loko, si ogledala obrtno-industrijsko razstavo in se podpisala v knjigo obiskovalcev. Tudi to hrani škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana.